

ישוב : הרמן הסה

בשנים האחרונות שוב הפכו ספריו של הרמן הסה לרבי מכר. גילוי מחדש של הרמן הסה אינו, בשום פנים ואופן, גילוי ישראלי, כי אם יבוא מאירופה וארצות הברית. בשנות השישים עמדו כל הכרכים של הסה על המדפים הנידחים שבספריות כשהאבק מצטבר עליהם, ורק גרעין קטן של נאמנים הופך בהם והופך בהם. ואילו בשנות השבעים שוב הם סחורה מבוקשת בשוק הספרים בעולם המערבי. הסה עצמו נלחם כל ימיו בתופעות אופנתיות ובפופולאריות זולה; המונם ושאונם של בני האדם היו לו לטורח ועל דלת ביתו הכפרי במונטגולה היה קבוע השלט: "נא להמנע מביקורים". כאשר פרסומו הגיע לשיא, עם קבלתו את פרס נובל בשנת 1946, לא ידע כיצד להתגונן מפני זרם המעריצים והמבקרים. מכתביו של הרמן הסה לידידו הטוב תומס מאן מסוף שנות הארבעים מוכיחים עד כמה רגו הסופר ואיש הרוח המזדקן על המוני הצעירים שלא התחשבו בשלט הנזכר ולא רצו בשום פנים ואופן לוותר על התענוג לחזות בזיו פניו של בעל פרס נובל, הגם שזה האחרון לא היה מעוניין כלל בחברתם. וכך הוא כתב לידידו על צרותיו: "המבקרים באים בהמונים, ובחופשה הארוכה של מוסדות החינוך הגבוהים גם להקות שלמות של סטודנטים, בחלקם בחורים חביבים ומעניינים, אבל בכמויות כאלה איני סובל גם אותם — — (הם) מבקרים כל מקום מפורסם וכל אישיות מפורסמת, כל יום וכמעט כל שעה הם עומדים כאן, צוחקים על הכתובת "נא להמנע מביקורים" על דלתי, מתנפלים עלי בפניות הנסותרות ביותר של גני, וכבר פעמים שהביאו אותי, מתבודד זקן שכמותי, לידי התפרצויות זעם — — —" (1). הסה אינו עוד בחיים, אך לא מתקבל על הדעת, כי להקות הסטודנטים של היום היו מוצאות חן וחסד לפניו יותר מאשר להקות הסטודנטים בימים עברו. שאלה אחרת היא, האם גל ההערצה המחודש של יצירת הסה מתבסס על אינטרפרטציה רצינית ומעמיקה, ויש לו צידוק שאינו אך אופנתי בלבד. או שמא נוהים החסידים החדשים והנלהבים של הסה אחר מקסם שווא, אשר נשתקף להם תוך כדי דפדוף מגמתי בכתבי הסופר ?

הרמן הסה היה גרמני על פי לידתו ושווייצרי על פי בחירתו. הוא נולד בשנת 1877 בעיר הקטנה קאלב אשר בשווארצוואלד בגרמניה. נעוריו

ושוב : הרמן הסה

ועלומיו עמדו בסימן חיפוש מתמיד. הוא ברח מבית-הספר : ניסה את ידו במקצועות רבים ; הרבה לנדוד ממקום למקום. בתקופה של מיכון גובר והולך, היה הסה חסיד נלהב של הליכה ברגל ; כל גיבורי ספריו מגמאים מרחקים בצעידה של ממש, מבלי להעזר בכלי הרכב למיניהם — בין שהם בני התקופה (למשל, פטר קמנצינד), דור העתיד (יוסף קנכט) או ימי הבינים (גולדמונד). וכך היה גם הסה צועד בצעירותו. בד בבד עם הטפתו לאידיאלים אבסטרקטיים לגמרי ("משחק פנימי הזכוכית") הוא מקדיש תשומת לב אוהבת למלאכה יסודית ומדוייקת הנעשית בידיים ממש ("פטר קמנצינד", "נרקיס וגולדמונד", "מהלך החיים הרביעי"); הדגשה זו על מלאכת הכפיים והפניה כנגד המיכון ("ואב הערבה") הן יסוד בעל חשיבות ביצירת הרמן הסה. הסה עצמו עבד במקצועות שונים עד שמצא את ייעודו. בין השאר עבד כחניך בבית מלאכה לייצור שעוני מגדלים וכנסיות. מכאן שכתבתו על חשיבותה של מלאכת כפיים חרוצה ודייקנית אינה עניין תיאורטי אבסטרקטי אלא חוויה שנתנסה בה. את דרכו כסופר החל הסה עם פרסום שירים ליריים וקטעי פרוזה, אשר לא זכו לתהודה רבה בקרב קהל הקוראים והמבקרים.

בשנת 1904 התפרסם הרומן "פטר קמנצינד" ; ואז נתפרסם שמו של הסה ברבים. מכאן והלאה עסק בכתביה כמקצוע יחיד. ברבות הימים הסתייגה הבקורת מיצירת הביכורים של הסה כבעלת ערך משני בכלל כתביו. גם הסה עצמו רמוז על דרך חדשה כאשר הוא פרסם את "דמיאן", בשנת 1919, לא בשמו הוא אלא בשם אמיל סינקלר, גיבור הספר. ואמנם, הקיטוב שהוא אבן יסוד ברבות מיצירות הסה ומתגלם בזוגות כמו דמיאן וסינקלר, נרקיס וגולדמונד, ה.ה. וליאן, יוסף קנכט ופליניו דסיניורי, — עדיין אינו מופיע ב"פטר קמנצינד". אך בכל זאת טעות היא להתעלם מן הקו הנמשך למן יצירתו המוקדמת של הסה ועד ליצירתו המאוחרת. יש קרבה בין פטר קמנצינד, בן הכפר השווייצרי שניסה לצאת מכפרו "לעולם הגדול" וחזר שוב לכור מחצבתו, אדם מזוכך ומנוסה, לבין יוסף קנכט, ה"מגיסטר לודי" הנעלה, הדמות הגדולה האחרונה בכתבי הסה, הפונה מן הפרובינציה החינוכית קאסטאליה אל העולם הגדול.

כבר פטר קמנצינד מתחיל לצעוד בדרך המיוחדת של הגיבור ההסאי. הוא בן כפר קטן השוכן בהרי שווייצריה. ניתנת לו ההזדמנות ללמוד ולצאת מכפר מולדתו, והוא יוצא "לעולם הגדול". במשך השנים הוא זוכה למה שנקרא בפי בני האדם "הצלחה" ; הוא נעשה לסופר ורוכש לעצמו פרסום. אמנם, הוא חש שאת היצירה של ממש, היצירה הגדולה, שהיה עליו לכתוב — עדיין לא כתב, ורק קטעים ורשימות ממנה נמצאים

במגרתו. (מוטיב היצירה הנכונה, האמיתית, המהותית, שאינה נשלמת לעולם, חוזר גם ב"נרקיס וגולדמונד"). הצלחתו של פטר קמנצינד היא חיצונית בלבד. במישור היחסים האנושיים המצב קשה יותר. הידיד הקרוב והמסור ביותר של שנות העלומים, לו חייב פטר קמנצינד הרבה בשטח התפתחותו התרבותית — טובע בנהר. (הרמן הסה מייחס ערך רב לידידות נעורים. הנושא חוזר במרבית יצירותיו. ידידות הנעורים המפורסמת ביותר בכתבי הסה היא אולי הידידות שבין סינקלר לדמיאן; אך יש גם זוגות ידידים אחרים, שמרובה חשיבותם במרקם יצירת הסה. אני מתעכבת על נקודה זאת, כמו גם על מוטיב היצירה הבלתי-גמורה, על מנת להדגיש את הרצף בכתבי הסה, למן "פטר קמנצינד" ועד ל"משחק פנימי הזוכית"; אך טעות תהיה זאת, להתעלם מרצף זה). ואילו הנשים היפות המעטות, אשר ליבו של קמנצינד נמשך אחריהן, מקרבות אותו כידיד ולא כאוהב ונשמטות מבין ידיו עוד בטרם מצליח הוא לבטא את רגשותיו אף לעצמו. לתחושת האושר והשלווה, שלא זכה לה ביחסיו עם נשים, הוא זוכה ביחסיו עם בופי המסכן, הנכה, בו הוא מטפל במסירות. הסבל הקשה, שהוא מנת חלקו של בופי, לא השחית את גשמתו ולא המעיט את טוב ליבו ביחסיו עם העולם; ומנכה מסכן זה, חסר ההשכלה הפורמאלית, לומד פטר קמנצינד יותר מאשר ממכרים נכבדים ומשכילים יותר. אך בופי החולה מת, כפי שאפשר היה לצפות מראש, ושוב נותר קמנצינד בדד. סופו של דבר שהוא חוזר לכפר מולדתו הקטן, כביכול בכדי לטפל באביו הזקן והאלמן, אך באמת בכדי להשתבץ, אחר הרבה חיפושי שווא, במקום וברקמת החיים הראויים לו. היציאה מן הכפר, החיים בערים הגדולות, ההצלחות כביכול — כל זה לא היה כי אם חזיון תעתועים ומקסם שווא (הסה עוד עתיד להגיע לכתיבת סיפורים בהם היציאה לעולם הגדול באמת מתרחשת רק בדמיונו של הגיבור, ומחזה דמיוני זה כבר דיו להגיעו לווייתור על כל הערכים החיצוניים המדומים). טעות היתה בידי קמנצינד, שעזב את הכפר. אך לא מאוחר מכדי להביא חיים אלה לידי תיקונם: מעתה והלאה יישאר בכפר מולדתו; התיקונים הקטנים בבית ובחצר וניהול משק הבית למענו ולמען אביו ממלאים את זמנו על הצד היותר טוב; לכשימות האב, בשיבה טובה, ייתכן שקמנצינד יקבל לידי את המסבאה הכפרית, וימזוג ערב ערב לכל השתיינים השקטים מן היינות הטובים המשמחים לב אנוש²); הוא יעסוק בענייני הכפר וכבר עתה נבחר לתפקידים מועילים; ואולי, אולי, עוד ייכתוב את היצירה הגדולה, עליה חלם.

בשנת 1911, בעקבות משבר בחייו הפרטיים, ערך הסה מסע להודו.

ושוב : הרמן הסה

הוא קבע בכך מבלי משים אופנה ספרותית. סיפורים על הודו, כך יש להניח, שמע הסה עוד בימי ילדותו. שכן סבו מצד אמו היה מיסיונר בהודו. אמנם, הסה נסע להודו עם כוונות שונות לגמרי מאלו של הסב. הסב ביקש להביא אור לילידים וללמדם את דת האמת האחת והיחידה. ואילו הרמן הסה ביקש דווקא ללמוד מהם; הוא הושפע מתורת היוגה וחיפש במזרח תשובות לשאלות שנראה לו כי המערב המתפורר שוב אינו מסוגל לענות עליהן. אף לא מקרה הוא, שאחד מספריו של הסה קרוי "מסע לארץ הקדם" (1932). השפעת המחשבה ההודית, או המחשבה ההודית כפי שהסה הבין אותה, ניכרת בכמה מספריו של הסופר; בראש ובראשונה ב"סידהארטא" ובנספחות ל"משחק פניני הזכוכית". בכל זאת, לא יתא זה נכון לראות את "סידהארטא" אך ורק בהקשר להתעניינותו של הסה בפילוסופיה ההודית. "סידהארטא" משתלב במכלול יצירתו של הסה ובתמונת העולם שלו; ל"סידהארטא" עצמו קווים משותפים עם גיבורים אחרים של הסופר, למשל פטר קמנצינד ונרקיס. גם אין לשכוח, ש"סידהארטא" יצא לאור בשנת 1922, כלומר, תשע שנים תמימות אחר מסעו ההודי של הסה. שלוש שנים לפני "סידהארטא" הופיע אחד הספרים המפורסמים ביותר של הסופר, "דמיאן". מכל אלה ניתן להסיק, כי כדאי להמנע מפישוט יתר של הדברים. אגב, "אפנת הודו" הכתה גלים. עוד בשנת 1916 פרסם וואלדמר בונזלס את "המסע ההודי" שלו, ואילו אל הקורא האנגלו-סאכסי הגיעה וולגאריזציה של הנושא בצורת הרומן של סומרסט מוהם, "על חוד התער" (1945).

בשנת 1912 פנה הסה עורף לגרמניה והשתקע בשווייצריה. הבחירה בשווייצריה כמולדת שניה אינה מפתיעה במיוחד אצל הסה. לגבי סופר ומשורר הכותב גרמנית, הרי שווייצריה היא ארץ אשר איזורים שלמים בה הם דוברי גרמנית. אגב, תומס מאן, אשר חזר בסוף ימיו מארצות הברית לאירופה, ולא היה מוכן להתיישב בגרמניה, בחר להשתקע סופית בשווייצריה — מאותה סיבה. יש להוסיף כאן כי אמו של הרמן הסה היתה שווייצרית למחצה וחלק משנות ילדותו עברו על הסופר בארץ זו. אף הנופים בספריו שווייצריים ברובם. וזאת לא רק לאחר שהשתקע בשווייצריה, אלא אף שנים לפני כן; פטר קמנצינד יצא לאור שמונה שנים לפני שהסה קבע את מגוריו בארץ זו. הגם שהסה ביכר את הישיבה בשווייצריה על הישיבה בגרמניה, לא הגיע לידי קונפליקט מידי עם ארץ מולדתו. ההתנגשות באה בשנות מלחמת העולם הראשונה; הסה היה פאציפיסט. אמנם הוא פעל בשווייצריה למען שבויי מלחמה גרמניים, וגם הוציא עיתון למענם; אך המאמרים שפרסם הביאו לתגובה חריפה

כנגדו בגרמניה. עוד שנים רבות, למען האמת עד סוף ימיו, היה מתלונן על מכתבי השטנה הרבים, ספוגי הארס, שקיבל באותם ימים מגרמנים בגרמניה⁸).

שנות המלחמה היו קשות להסה. בנוסף למציאות הפוליטית שהקיפה אותו נחתו עליו אסונות בחייו הפרטיים. בנו הצעיר חלה במחלה קשה וממושכת. אשתו (הראשונה; היו לו שלוש, סך הכל) אושפזה בבית-חולים לחולי רוח. הסה הגיע אל סף ההתמוטטות ונזקק לטיפול פסיכיאטרי. האיש, אשר העריך את שלוות הנפש מעבר למה שבעולם קרוי "הצלחה", ואשר גיבוריו הגדולים נחזו בכושר מפתיע של שליטה עצמית — עבר בעצמו משבר נפשי. בשנים שלאחר מכן היה מציין תקופה זו כתקופת מפנה בחייו. הסה הצליח להתגבר על בעיותיו ולחזור לחיי יצירה פוריים; עיקר מפעלו הספרותי עוד היה לפניו. הרומן "דמיאן", אשר יצא לאור בשנת 1919, הביא פרסום מחודש למחברו, ההתלהבות היתה גדולה בפרט בקרב הצעירים. מן הראוי לומר, שלמעשה כל ספריו החשובים של הסה נתקבלו באהדה ואפילו בהתלהבות; לכל אחד מהם (כמו "פטר קמנצינד", "דמיאן", "סידהארתא", "זאב הערבה", "נרקיס וגולדמונד", "משחק פניני הזכוכית") היה חוג מעריצים קבוע. את "דמיאן" פרסם הסה לא בשמו שלו, אלא בשמו של גיבור הספר: אמיל סינקלר. יש להניח, שהוא רצה להשיג בזאת שתי מטרות: הוא ביקש להדגיש כי דרך כתיבתו נשתנתה, כי עולמו הרוחני נשתנה, והוא שוב אינו אותו אדם אשר כתב את "פטר קמנצינד"; כמו כן השימוש בשם הגיבור הוא טריק ספרותי, הבא לעורר רושם של מהימנות; בכך הופך הסיפור מפיקציה למעשה שהיה. ייתכן גם שהסה היה זקוק להוכחה בפני עצמו שמסוגל הוא לכבוש את קהל הקוראים מחדש מבלי להעזר כלל בפרסום שכבר נחל עד אז. יש להודות שמעשה אמיץ הוא מצדו של סופר להסתכן בצורה כזו; הגם שעד מהרה יצא המרצע מן השק ונדע ברבים מי הוא מחברו האמיתי של "דמיאן".

תת הכותרת של "דמיאן" היא "סיפור נעוריו של אמיל סינקלר". ואכן היה זה סיפור נעורים ועלומים אשר משך את הצעירים ואת הצעירים ברוחם. בכלל הסה הוא סופר אשר תמיד היו לו מעריצים רבים בקרב הצעירים. גם כיום מתבססת הפופולאריות המחודשת שלו במידה רבה על צעירי-אוניברסיטאות אשר מחפשים ישועה רוחנית בהשקפת עולם אנטי-טכנוקראטית. "דמיאן" יצא לאור שנה אחר מלחמת העולם הראשונה, והוא דיבר לליבם של צעירים אשר מלחמה זו העיבה על שנות התבגרותם ושנתה את מסלול חייהם. אין זאת אומרת כי "דמיאן" היה רומן מלחמה; כלל וכלל לא; המלחמה מופיעה רק בדפים האחרונים של הספר⁴. אך

ושוב : הרמן הסה

מדובר בספר הרבה על שקיעת המערב, ועל העולם החדש אשר עתיד לקום מן ההריסות; מחשבה זו הולכת ומתגברת לקראת סוף הספר. הציפור המיסתורית הבוקעת מקליפת הביצה; הביצה שאינה אלא העולם החייב ליהרס על מנת שהציפור תוכל להיוולד, — אלה הם מן הסימנים הראשונים המסמלים את השקיעה הקרובה. יש ב"דמיאן" הרבה מן המיסתורין ואפילו מן העירפול. דמותו של מקס דמיאן עצמו, חברו רב-ההשראה של אמיל סינקלר, היא דמות על-טבעית. גם אמו של דמיאן, הגברת אווה, חוזה-אם-כל-חי, אינה אשה ככל הנשים, כי אם סמל הנשיות והאמהיות. דמיאן מופיע בפני סינקלר כשליח נעלה מעולם אחר, ומוביל אותו לקראת ייעודו. יחד עם זאת הרי דמיאן אינו אלא התגלמות כוחותיו הנפשיים של סינקלר עצמו; רק בשל כך מסוגל דמיאן להוליך את סינקלר אל עצמו, לגלות לסינקלר את הטמון שנשמתו שלו. ואכן בסיומו של הספר מגיע סינקלר לאיחוד מלא עם דמיאן ידידו. דמיאן המת ימשיך את קיומו בתוך סינקלר. הרעיון של טשטוש הגבולות בין אדם לאדם עתיד לחזור כמה שנים אחר כתיבת "דמיאן" ביצירה הבאה של הסה, "סידהארתא", בצורה מקיפה הרבה יותר. ראיית האשה האמיתית כאם כל חי חוזרת ב"נרקיס וגולדמונד".

ב"דמיאן" ניכרת בבירור השפעת ניצשה. רבים מן הסופרים הגרמניים הגדולים הושפעו באותן שנים מניצשה — ולראייה, תומס מאן. היה זה בזכות "דמיאן" שהסה זכה בפרס פונטנה, ב-1919.

כאשר השתקע הרמן הסה בשווייצריה, הוא החזיק עדיין בדרכון גרמני. רק תשע שנים לאחר שהתיישב בשווייצריה קבל הסה אזרחות שווייצרית; אגב, באותה שנה, 1923, התגרש מאשתו הראשונה; השניים נפרדו עוד זמן רב לפני כן. את ההרס וההתפוררות של גישואיו הראשונים תאר הסה ברומאן "רוסהלדה", 1914. בניגוד ל"פטר קמנצינד", "דמיאן", "סידהארתא", "זאב הערבה", "נרקיס וגולדמונד", "מסע לארץ הקדם", "משחק פניני הזכוכית", שהם כעין ביוגרפיות רוחניות, משובצות ברקע שלעיתים אין לו כל קשר לחיי הסופר ("נרקיס וגולדמונד", "משחק פניני הזכוכית"), הרי "רוסהלדה" הוא רומן אוטוביוגרפי אשר רבים בו הקווים המקבילים לחיי הסופר. אשתו של הצייר וורגות, גיבור הספר, מעוצבת על פי הדוגמה של מריה ברנולי, הפסנתרנית, אשתו הראשונה של הסה. מחלת המנינגיטיס של פייר וורגות הקטן יש לה הקבלה בחיי הסה; בנו הקטן אכן חלה במנינגיטיס. ב"רוסהלדה" אנו שומעים לראשונה על הנסיעה להודו; אחר מות בנו והתפוררות חיי המשפחה שלו, עומד וורגות לנסוע בחברת ידיד להודו (אגב, גם הסה נסע להודו בחברת ידיד, הלוא הוא הנס שטורצנגר

בתקווה ששם ימצא מרפא לנשמתו). "רוסהלדה", שהוא רומן קונבנציונלי, כתוב היטב, ממחיש לנו בעליל כי לא כאן טמון כוחו המיוחד של הסה. מבחינה טכנית גרידא וודאי ש"רוסהלדה" עולה על "דמיאן", למשל, שרב בו חוסר הבהירות. עם זאת, אין בו ב"רוסהלדה" אף לא מאום מן הקסם ששבה דור קוראים שלם במעגלות "דמיאן". הבשורה המיוחדת של הסה, אשר נשמעה כבר ב"פטר קמנצינד", ואשר שוב עשתה לה נפשות, אחר תקופה של שכחה, בשנים האחרונות — אינה נשמעת ב"רוסהלדה". מוזר שספר שיש בו כה הרבה יסודות אוטוביוגרפיים, משקף את תמונת מחברו בצורה חיוורת הרבה יותר מאשר רומנים, שלכאורה אין בהם כל יסוד אוטוביוגרפי ריאלי. אין גם להתעלם מן העובדה, שוורגות הוא אמן⁵ אשר האידיאל האמנותי שלו אינו עולה בקנה אחד עם דרכו של הסה ברומנים החשובים שלו. שאיפותיו האמנותיות של וורגות הן למעשה צנועות הרבה יותר משאיפותיו האמנותיות של הסה עצמו.

הנובלה "סידהארתא" התפרסמה בשנת 1922.⁶ זוהי נובלה המצטיינת בנקיין המבנה ובשקיפות. אין להגזים ב"הודיות" של הנובלה; לסידהארתא קווים משותפים עם גיבורים אחרים של הסה, כגון פטר קמנצינד, נרקיס, יוסף קנכט. ואכן, ב"מהלך החיים השלישי", הנמצא בנספחות ל"משחק פניני הזכוכית", מתגלם יוסף קנכט בגלגול הודי, עדות נוספת לקרבה שבין הדמויות השונות. כמו גיבורים אחרים של הסה, מחפש סידהארתא את דרכו וייעודו האמיתי. לגבי גיבוריו של הסה, מילים כגון "עושר", "תהילה", "שלטון", הן מושגים ריקים, חזיון שווא ותעתועים אשר אין בו ממש. אם הם זוכים, בפרק זמן מסויים בחייהם, ב"הצלחה", — הרי הם מבחינים עד מהרה שלא זו היתה המטרה אליה שאפו. סידהארתא הוא בן למשפחת בראהמינים ונועד להיות חכם וכוחן בראהמיני. הוא גאות אביו ואמו, ומוריו וכל הסובבים אותו. אלא שהדרך הסלולה לא נועדה לו; עם ידידו הנאמן גווינדא הוא יוצא להצטרף אל קבוצת סגפנים מן היער. גם בחברתם של אלה אין סידהארתא מוצא מנוח; הוא חש שתורת הסגפנים אינה אלא בריחה מן האני, שכחה לשעה קלה. עם גווינדא הנאמן הוא פונה אל גוטאמא, הבודהה הנעלה, אשר שמעו הגיע אף אל הסגפנים. סידהארתא וגווינדא הם אחד מזוגות הידידים הרבים המופיעים בכתבי הסה, המשלימים במהותם זה את זה; לעומת בריתות הידידים, חשיבות האשה משנית בלבד.

המפגש עם גוטאמא הקדוש הוא נקודת מפנה בחייו של סידהארתא. שעה שגווינדא מצטרף אל נזירי הבודהה, חש סידהארתא ביתר עוז את שידע עוד לפני כן: אין אדם, ולו גם הנעלה ביותר, שיוכל למסור לאחרים

ושוב : הרמן הסה

את סוד ההוויה. כל אדם חייב להתנסות בכל בעצמו ; אין מי שיכול, על סמך נסיונו האישי, לפתור את שאלת קיומו של האחר. הבודהה הגיע לשלמות ; סידהארתא אינו יכול להגיע לשלמות בדרך ההליכה אחר הבודהה ; הוא חייב ללכת בדרך שלו, המיועדת רק לו. גם ב"דמיאן" מודגשת ההשקפה, שסינקלר חייב בראש ובראשונה למצוא את עצמו, ללכת בדרך שלו עד הסוף. אך יחד עם זאת ברור שללא עזרת דמיאן לא היה סינקלר מוצא את עצמו ; ידידו המופלא היה דרוש לו לגילוי העצמי. ואפילו נקבל את הדעה, שדמיאן וסינקלר אינם אלא אדם אחד, — הרי שגם אז שונה הגישה שב"סידהארתא" מן הגישה שב"דמיאן". גם יוסף קנט מ"משחק פניני הזכוכית" שונה בכמה מהשקפותיו מסידהארתא. אמנם, גם על יוסף קנט לחפש את ייעודו הספציפי, המיוחד לו בלבד ; וכפי שעוד נראה, עליו לעזוב את קאסטאליה, ארץ האוטופיה. אבל יוסף קנט הוא מורה ומהנך. הוא מוצא את מותו תוך כדי פעילותו החינוכית, בבקשו לרכוש את אמונו של תלמידו ; והסופר מציין כי מותו של קנט לא היה לשווא. ב"משחק פניני הזכוכית" קיימת, האמונה באפשרות של חינוך והוראה ; סידהארתא כופר באפשרות זו.

בדרך הפאראדוקס, פונה סידהארתא מן הבודהה אל עולם החושים והתאוות הארציות, עולם שהיה זר ורחוק לו עד כה. אהובה יפה הוא מוצא לו, עושר ונכסים. פרשה זו בחיי סידהארתא מכונה "אצל האנשים-הילדים". כלומר, מלכתחילה ברור שאף שלב זה הוא שלב חולף בחיי סידהארתא, ולא עוד, אלא שהוא נטול חשיבות של ממש. ההגדרה "אנשים-ילדים" דייה להבהיר את יחסו האמיתי של סידהארתא לעולם חדש זה, בו הוא מנסה להתערות לזמן מה. התפתחות מחוייבת המציאות היא, שעל סידהארתא לעזוב אורח חיים זה ברגע שמתחילות לדבוק בו חולשותיהם ומגרעותיהם של האנשים-הילדים, ברגע שאין הוא מסוגל עוד לשמור על עליונותו כלפיהם, באשר הוא עצמו מתחיל להיות דומה להם. ושוב עומד סידהארתא על פרשת דרכים. עד עתה עבר את עולם ההגות הצרופה של הבראהמינים ; התאמן בסיגוף הגוף בחברת הסגפנים מן היער ; הוא פגש בסמכות הדתית העליונה, באדם קדוש ונעלה, אך לא היה יכול לקבל תורה מפיו מכיוון שחייב היה לגלות את האמת הפנימית שלו בדרך ההארה העצמית ; אחר החיפושים השונים בעולם הרוח פנה לעולם החומר, ונהנה מן ההנאות הצפונות בו. אחר כל אלה סידהארתא שוב אינו איש צעיר. הוא עומד על סף הזקנה, ועדיין ידיו ריקות כשהיו לפני שנים. היכן ימצא מנוח ? שאיפתו היתה לשכוח את מהותו ולהתמזג ביקום כולו ; רק כך יוכל להגיע אל הנירוואנה הנכספת.?).

סידהארתא מגיע אל הנירוואנה, בימי זקנותו. הוא מצטרף אל דוברן זקן החי על שפת הנהר אשר מצא את השלווה האמיתית. סידהארתא, שאך אתמול היה עשיר ועתיר נכסים. הופך אף הוא לדוברן עני ומאזין אל שפת הנהר. זאת היא דרכו האמיתית. ההבדל העיקרי בין דרך זו לבין הדרכים הקודמות טמון אולי במידת הצניעות שבה. גם הדרכים הקודמות לא היו קלות. הרבה נדרש מן הבראהמיני; רב יתר נדרש מן הסגפן. אך היו אלה דרכים של אנשים נבחרים, אשר אמנם וויתרו על נכסים והנאות אך לא על גאווהם בייחודם. לא בחברת בודהה הנעלה גורלו של סידהארתא; גורלו מתחוויר לו בחברת דוברן זקן ועני, שאינו מפורסם בקרב האנשים ואין לו חוג תלמידים ומעריצים המקיפים אותו. בדרך ההאזנה לנהר לומד סידהארתא את אשר לא היה יכול ללמוד אצל בני האדם. הוא לומד לראות את האחדות שבהתגלמויותיה האינסופיות. "כל חטא טומן בקרבו את החסד, כל פעוט טומן בקרבו את הוקן, כל תינוק את המוות, כל גוסס את חיי הנצח." מבחינה מסויימת יש כאן גם פיתוח של קו רעיוני ב"דמיאן". האמונה שנירוואנה וסאנסארה הן אחת, מתאימה לתפישה של האל אבראכסאס שהוא האלהים והשטן בהתגלמות אחת.

התחנה החשובה הבאה בדרכו של הסה היתה פרסום "זאב הערבה" (8) בשנת 1927. (באותה שנה התגרש הסה מאשתו השניה, אולם הפעם לא טרח לתאר את התהליך בפירוט, כפי שעשה זאת ב"רוסהדה"). כדי למנוע אי הבנה ברצוני להדגיש, כי איני מתעכבת כאן על כל ספריו ופרסומיו של הסה, אלא רק על העיקריים והאופייניים שבהם. "זאב הערבה" הוא, מבחינה סטרוקטורלית, מסובך יותר משאר ספריו של הסה. הנטייה האנטי־טכנולוגית, הקיימת בכל כתבי הסה, מגיעה בספר זה אל שיאה. מן הראוי לציין, שזאב הערבה, הארי האלר, הוא בעל שם המתחיל באותה אות כשמו של הרמן הסה. גם גיבור ה"מסע לארץ הקדם" קרוי ה.ה. (אחרי "לוליטה" שוב אין אלו אותיות מבוקשות, אך זה היה שנים רבות לפני שכתב נאבוקוב את ספרו המדהים, שבינתיים שוב אינו מדהים). המשחק הסימבולי בשמות מתבטא גם בשמה של האשה הבאה לעזור להארי האלר להתגבר על המשבר הנפשי הקשה בו הוא נתון. שם האשה הוא הרמינה. הרמוז הוא כפול. הרמינה היא התגלמות נשית של חבר נעורים של הארי האלר, חבר נעורים בשם הרמן. בנוסף על כך, שמו הפרטי של הסה היה הרמן. הרמוז, אם כן, עבה כעביה של קורה. לא מקרה הוא שהרמינה היפה ורבת־התבונה היא סמל ולא אשה־של־ממש. עיקר כוחו של הסה אינו בתיאור נשים. במידה שהנשים המופיעות מהותיות לעלילה ומיוחדות במינן, הריהן סמלים — כמו הרמינה, כמו פראו אווה. הנשים

ושוב : הרמן הסה

שאינן להן פונקציה מטפיזית אינן אלא דמויות חיוורות בצד הגיבורים הגברים. אפילו אהובותיו הרבות של גולדמונד אינן חורגות מכלל זה. בארץ האוטופיה החינוכית, קאסטאליה, אין לנשים מקום כלל; יוסף קנכט, ככל הנראה, אינו חש בחסרון אשה בחייו.

הארי האלר משתקף לקורא משלוש זוויות ראייה שונות. התיאור של בן אהותה של בעלת הבית הוא חיצוני בלבד; יש בו אינפורמציה שעל פני השטח. הטרקטט על זאב הערבה אף הוא דן בהארי האלר מנקודת ההשקפה האובייקטיבית כביכול של מסתכל מן החוץ, אלא שהוא עוסק בעולמו הפנימי של האלר ולא בפרטים חיצוניים. מלבד אלה, קיים סיפורו של האלר עצמו. כפי שכבר ציינתי, הרי שמבחינת המבנה והטכניקה זהו ספרו המסובך ביותר של הסה. אין בו מאום מקלות הסיפור של "נרקיס וגולדמונד" או מן השקיפות והצלילות שב"סידהארתא". הארי האלר הוא אדם מסובך ביותר, נתון בעיצומו של משבר נפשי קשה; המבנה הסטרוקטורלי המסובך עולה בקנה אחד עם הבעיות הטכניות.

חזיון הדמים בסיום "זאב הערבה" מבטא בצורה חריפה ביותר את פחדיו של הסה בפני ההתפתחות הטכנולוגית של המאה העשרים. בספרו החשוב הבא, "נרקיס וגולדמונד" (1930), פנה הסה לנופים שונים לגמרי. הוא פנה עורף לתקופתו, שהייתה את הרקע לספרים כגון "פטר קמנצינד", "דמיאן", "זאב הערבה", ובהר ברקע מרוחק בזמן: ימי הביניים. אפשר לקבוע את הזמן בעזרת מאורע היסטורי. גולדמונד, האמן הנווד, צופה בדרך נדודיו בזוועות מגיפת הדבר, המוות השחור שפקד את אירופה. אמנם אין זה "רומן היסטורי" במובן המקובל של המילה; הסה אינו טורח לצייר תמונה של מנהגים, אורחות חיים, פרטי לבוש וכדומה. יתר על כן, נרקיס וגולדמונד, שני הגיבורים של הספר, הם אנשים מודרניים; השיחות והוויכוחים ביניהם שייכים למאה העשרים — אפילו אינם מזכירים מכוניות ובתי חרושת ושאר פרטים טכנולוגיים. למעשה אין מרחק של זמן בין הזוג נרקיס וגולדמונד לבין הזוג יוסף קנכט ופליניו דסיניורי, על אף ששני הראשונים חיים בימי הביניים ושני האחרונים בתקופת העתיד, בערך סביב שנת 2400. אמנם, יוסף קנכט נוסע בשעת הצורך במכונית וברכבת — שעה שנרקיס רוכב על סוס; אך אלה הם אבזורים חיצוניים בלבד.

שמותיהם של גיבורי "נרקיס וגולדמונד" הם טעוני משמעות. אך אין לפרשם על פי הפשט. נרקיס אינו הנער היפהפה המאוהב בעצמו המוכר לנו מן המיתולוגיה היוונית. משמעות השם היא הרבה יותר מורכבת ומסובכת. נרקיס הוא מופנם, שקוע בעולמו הרוחני; הוא ביסודו בודד ומתבודד, וגולדמונד הוא האחד והיחיד אותו מסוגל היה נרקיס לאהוב.

נרקיס אינו נגוע בחטא האהבה העצמית, כמו הנער היווני. אך הוא שקוע בעולמו הפנימי ויחסו הטוב והאדיב אל הסובבים אותו נובע מהרגשת החובה והדיסציפלינה העצמית ולא מאהבת האדם. נרקיס הוא נזיר, חבר במסדר דתי, איש הרוח. גולדמונד (גולדמונד — פה הזנה) הוא אמן; הוא פסל, ולא, כפי שאפשר היה אולי לחשוב על סמך שמו, משורר. גולדמונד חי את חיי החושים, שעה שנרקיס חי את חיי הרוח. המנור בו דרכי השניים מצטלבות מעוצב על פי דוגמת הסמינר התיאולוגי אשר במאולברון. זהו הסמינר התיאולוגי אליו נשלח הסה הנער ללמוד, ומשם נמלט בגיל 14. במעשהו זה הרס את תכניות הוריו שהועידו אותו לכמורה. מוזר שלמרות בריחתו של הסה הצעיר מסמינר מאולברון הוא זכר מוסד זה לטובה בכמה מיצירותיו; אמנם היה זה כעבור שנים רבות, כאשר שינה הסופר במידה רבה את דעתו על מהות החינוך.

עם הצטרפותו הרשמית של נרקיס למסדר הנזירים⁹ הוא מקבל את השם יוחנן. כעבור שנים הוא מתמנה לאב המסדר, ואיש, מלבד גולדמונד, אינו קורא לו עוד בשמו הקודם. יש מן האירוניה בבחירת השם יוחנן דווקא, שהרי יוחנן היה שמו של המטביל, שעשה נפשות לנצרות. ואילו נרקיס משכנע את האדם היחיד האהוב עליו, את גולדמונד, שאין דרכו דרך הנזירות ושעליו לעזוב את המנור ולצאת לעולם הגדול על סכנותיו ושמחותיו. הוא עושה זאת בדרך הפסיכואנליזה המודרנית; כנזיר מימי הביניים, יש להודות, הוא מקדים במקצת את מחשבות תקופתו. לעומת נרקיס, גולדמונד, בעל פה הזנה, הוא אקסטרורט. נפשו יוצאת אל בני האדם. הנשים אוהבות אותו והוא מוצא בזרועותיהן אושר לא-ישוער. רק כעבור שנים של נרודים והרפתקאות מחוץ לחומות המנור מוצא גולדמונד את ייעודו ושליחותו: עליו להיות אמן, פסל. מעשי ידיו הם סובלימציה נעלה וכללית יותר של נסיונו האישי הפרטי. מעטות הן היצירות אותן הוא משאיר אחריו: כי על האמן לעבוד רק כאשר הוא משוכנע ששליחותו שליחות אמת. כל מה שאינו טבוע בחותם האמת הפנימית הוא יצירת סרק. ללא ספק, מבטא הסה את השקפותיו הוא על האמן היוצר בתיאורו של גולדמונד. ואין הבדל עקרוני בכך, שגולדמונד הוא פסל שעה שהסה הוא סופר. ה"אני מאמין" של גולדמונד תופס לגבי כל אמן¹⁰. מן הראוי גם שלא לזלזל בריצינות וביסודיות בה גולדמונד לומד את הצד הטכני של המקצוע. כנאה וכיאה לאמן מימי הביניים, על גולדמונד לעבור תקופת חניכות ושוליות אצל אמן מושלם. כאן יש צביון של התקופה, מכיון שהסה היה מעוניין באספקט זה. אמנם, כשאר גיבוריו של הסה, מגלה גולדמונד שאין דרך המורה דרכו ועליו להמשיך ולחפש, הפעם לברו. אך אין בעובדה

ושוב : הרמן הסה

זו כדי לבטל את חשיבות הלימוד וההשתלמות. מדרך תיאור התפתחותו של גולדמונד לפסל משתקפים הן תפישתו של הסה את מהות האמנות והן אהבתו הגדולה לעבודת כפיים (עבודה אשר העולם הטכנולוגי המודרני דחק אותה לקרן זווית), לדיוק וליסודיות. יש לי חשד רציני שהמעריצים החדשים של הסה, מקרב הצעירים והצעירים מאוד, הנמשכים אל סופר זה דווקא בשל פנייתו כנגד הממסד וכנגד כמה מן האספקטים הפחות נעימים של העולם המודרני — אינם עומדים כל צרכם על צד זה של נטיותיו והשקפותיו.

היצירה עליה חולם גולדמונד כל ימיו, פסל האשה-האם, אינה מגיעה לכלל ביצוע (כבר הזכרתי שגם פטר קמנצינד אינו כותב את ספרו האמיתי). גולדמונד, בשעת גסיסתו, אינו מצר על כך. דמות אמו, המופיעה לפניו, עוזרת לו לשאת את מותו. והוא שואל את גרקיס הנמצא על ידו, כיצד זה יוכל ידידו לשאת את מותו בבוא שעתו, באין דמות אם המגינה עליו.

על פי הכותרת ייחס הסה משקל שווה לשתי הדמויות, לגרקיס ולגולדמונד. האמת היא, שדמותו של גולדמונד היא הדומיננטית בספר, והוא גם נשאר המנצח בוויכוח — שאלתו האחרונה של הגוסס, הגורמת לגרקיס זעזוע נפשי עמוק, מוכיחה זאת.

מכל ספריו של הסה. "גרקיס וגולדמונד" הוא בעל העלילה הססגונית ביותר שבין ספריו הסה. שעה שדרך התפתחותם של פטר קמנצינד ואמיל סינקלר היא פנימית בעיקרה, הרי שגולדמונד נודד בנופים פיטורסקיים (הסה אוהב תיאורי טבע) וזוכה למנה גדושה של הרפתקאות וחוויות.

למרבה התמיהה, לא הוטל איסור על כתבי הסה בגרמניה אחר 1933, על אף שהשקפותיו הפאציפיסטיות היו ידועות לכל. זוהי דוגמה נוספת לחוסר ההשכלה וחוסר ההבנה של קובעי הקוו "התרבותי" של הרייך השלישי ולצורה השרירותית בה נופלות החלטות במשטר טוטאליטארי כלשהו. אין לפרש עובדה זו כאילו התאימה כתיבתו של הסה לשלטונות הגרמניים. אמנם אחר המלחמה יצא הנס האבה בהתקפה על התנהגותו של הסה בזמן המלחמה. פרטים ביחס לפרשה זו אפשר למצוא בחליפת המכתבים שבין הסה ותומס מאן.¹¹ ביושבו מהוץ לגבולות גרמניה, לא היה הסה מסוגל תחילה להעריך בצורה נכונה את המתחולל בארץ מולדתו. אחר שלושים ושלוש הוא הביע את דעתו, כי המתרחש בגרמניה גלוי וידוע לו, זוהי בדיוק אותה אווירה עכורה אשר גרמה לו לעזוב את גרמניה ב-1912. כאזרח שווייצרי, עוד ביקר מספר פעמים אצל משפחתו בגרמניה אחר 1933. רק לאחר שנים ראה, כי אכן גרמניה שלאחר 1933 היא גרועה

לאין ערוך מאותה גרמניה שהוא התנגד לה ועזבה ויותר על אורחותה. משפחת אשתו נינון, בחברתה מצא סופסוף את שלוות הנפש, הושמדה במחנות ריכוז. מן הראוי להזכיר כאן פרט נוסף. הרמן הסה, אשר עזב את גרמניה עוד שנים רבות לפני הקמת הרייך השלישי, סרב באופן עקבי לפרסם דבר וחצי דבר מעל הבמות הספרותיות של הגולים מגרמניה אחר שלושם ושלוש. הוא לא רצה להמנות בקהלם של אלו. הוא סרב לבקשות הולכות ונשנות בעניין זה, ואפילו לידידו הוותיק תומס מאן. האמתלה הפורמאלית היתה שהסה הוא בעל אורחות שווייצרית ורואה עצמו כשוויי-צרי לכל דבר, ועל כן אין לו עניין משותף עם אמייגרנטים גרמניים. מאחר שהסה המשיך לפרסם את יצירותיו בגרמניה, על אף שהיה בעל אורחות שווייצרית, אין הרבה משמעות לטענה זו. על רקע זה ניתן אולי להבין חוזר סודי של השלטונות הנאציים מן ה-27 למאי בשנת 1937:

"בניגוד להודעות ברוח שונה אני קובע בזאת בבירור, שבהסכמתם של האדון הרייכסמיניסטר להשכלת העם ותעמולה ושל ועדת המבחן המשרדית המפלגתית להגנת הספרות הנאציונל-סוציאליסטית אני מייצג, מטעמים מסויימים, את ההשקפה, שבעתיד לא יהיה הסופר הרמן הסה השוף לכל התקפה שהיא וכמו כן לא יושמו מכשולים בדרך הפצת כתביו ברייך"¹²).

יש לזכור, שבאותה תקופה בה ניתנה לכתבי הסה המלצה חמה כל כך, יצא חוזר אחר האוסר, בין השאר, על הפצת יצירותיהם של ה.ג. וולס, אנדרה ג'יד, אנדרה מורואה, איגנציו סילונה, אפטון סינקלר, ז'יל רומן, ו.ה. אודן, מרטין אנדרסון-נכסה, מנו טר בראק, זיגמונד פרויד, תומס מאן, היינריך מאן, אלדוס הקסליי¹³). קשה להבין את ההליכים הפועלים במשטר טוטליטארי. קשה גם להניח, שהאדון הרייכסמיניסטר מצא עניין מיוחד בכתביו של הסה דווקא. אני אפילו מרשה לעצמי לפקפק אם האדון רייכסמיניסטר בכלל קרא את הספרים אותם הוא מתיר — או אוסר.

ספרו האחרון החשוב של הסה הוא "משחק פניני הזכוכית". הסה התחיל לעבוד על ספר זה עוד בשנת 1931. באותה תקופה בערך עבד הסה גם על הנובלה "מסע לארץ הקדם" אשר יצאה לאור בשנת 1932 ואשר יש נקודות מגע מסויימות בינה לבין "משחק פניני הזכוכית". ברית הנוסעים לארץ הקדם קרובה במהותה למסדר הקאסטאלי. בשנים שלאחר מכן פרסם הסה כמה קבצי שירים ומספר מסות. בשנת 1936 הוא זכה בפרס הספרותי השווייצרי על שם גוטפריד קלר. כתיבת "משחק פניני הזכוכית" נסתיימה בעצם ימי המלחמה והספר יצא לאור בשנת 1943, בהוצאת ספרים שווייצרית. המצב העגום של המאה ה-20 משתקף בפתיחה

ושוב : הרמן הסה

של "משחק פניני הזכוכית", רומן אשר זמן התרחשותו בעתיד. הסה ייחס משקל רב לרומן זה. ידידו של הרמן הסה, תומס מאן, העריך ביותר יצירת זקונים זו של עמיתו; ושני הסופרים העירו לא אחת על קווים מקבילים בין "משחק פניני הזכוכית" לבין "ד"ר פאוסטוס", ספרים שנכתבו בערך באותו פרק זמן. אפשר להגדיר את "משחק פניני הזכוכית" כאוטופיה פרובלמטית. מקום ההתרחשות היא קאסטאליה, "פרובינציה פדגוגית". כינוי זה לקוח מן הרומן החינוכי של גתה, "ווילהלם מייסטר". אגב, הסה כתב בשעתו מאמר על "ווילהלם מייסטר" ועסק הרבה ביצירה זו. וכמובן שאין להתעלם מן ההקבלה ההפוכה בשמות. שם גיבורו של גתה הוא "מייסטר" (אומן, אדון) ואילו שם משפחתו של גיבורו של הסה הוא "קנכט" — עבד, משרת. ואכן רצונו של יוסף קנכט הוא לשרת, במובן הנעלה ביותר. ידיד נעורים של יוסף קנכט הוא פליניו דסיניורי; השם הפרטי מצביע על שפע ואילו דסיניורי משמעותו אדון. הדמויות של יוסף קנכט ופליניו דסיניורי מקבילות לדמויותיהם של נרקיס וגולדמונד, כשיוסף קנכט קרוב בנפשו לנרקיס ופליניו דסיניורי נחן בכמה מתכונותיו של גולדמונד. אולם בניגוד ל"נרקיס וגולדמונד", הרי ב"משחק פניני הזכוכית" יש דמות חשובה אחרת, והיא דמותו של יוסף קנכט. דסיניורי אינו אלא דמות שולית ומטושטשת וחשיבותו היחידה במפגש שלו עם קנכט ובשילוב המזור של גורלותיהם בסוף הספר. ממילא אין בו בדסיניורי כשרוננו, ייחודו וקסמו של גולדמונד ואין אנו לומדים על חייו אלא כמה פרטים כלליים ביותר. יוסף קנכט הוא מורה ומחנך. הוא מגיע לתפקיד הנעלה ביותר בהירארכיה הקאסטאלית; הוא מתמנה ל"מגיסטר לודי". המגיסטר לודי מנהל את משחקי פניני הזכוכית. משחק פניני הזכוכית הוא צירוף מופשט של כל היידע האנושי. המשחק הולך ומתפתח, הולך ומשתלם; כל יידע נוסף נספג לתוכו. המשחק אינו מתנהל סתם כך, לפי שרירות ליבו של כל אחד ואחד; לא, הוא כפוף לכללים ולמשטר פנימי; הצורה אינה נופלת בחשיבותה מן התוכן. השמירה על כללי התנהגות נאותים, על הצורה, היא אחת הנושאים החוזרים ביצירת הסה. כל הפרובינציה של קאסטאליה כפופה לחוקים חמורים של דיסציפלינה עצמית. יוסף קנכט, שהגיע למעמד הגבוה ביותר בפרובינציה זו, נהג תמיד בהתאם לעקרונות נעלים מעל מהותו הפרטית. חופש ההחלטה והבחירה שלו מתבטא לא בהתפרקות מסמכות עליונה, אלא בקביעה עצמית של הסמכות לפיה עליו לנהוג — וכך הוא מגיע בסוף דרכו לידי קונפליקט עם ההירארכיה. קנכט שבגיל העמידה מחליט בנפשו שקאסטאליה אינה אלא אי בודד של תרבות פנימית וחיצונית בעולם אכזר וסובל. נראה לו כי אין

לו רשות להתעלם מצרכי העולם המקיף את קאסטאליה האידיאלית, האהובה. וכך הוא עושה מעשה אשר טרם נשמע כמוהו בקאסטאליה: הוא מתפטר מתפקידו הרם, ויוצא לעבוד כמורה ומחנך מחוץ לגבולות קאסטאליה. באופן פאראדוקסאלי, מגיע קנכט לשיא גדולתו כאשר הוא עוזב את קאסטאליה, בה הגיע לקצה גבול מפעלו כמגיסטר לודי, מנהל משחק פניני הזכוכית, והוא מבקש לשרת את העולם שמחוץ לקאסטאליה, הזקוק ליד מכוונת ומדריכה יותר מאשר הפרובינציה הפדגוגית המושלמת. וכיצד יכול אדם מסוגו של קנכט לשרת את העולם? שוב, כמורה ומחנך. הוא נוטל לידיו את חינוך בנו הבעייתי של פליניו דסיניורי. בבוקר היום השני בתפקידו החדש הוא מוצא את מותו במי נהר קרים כקרח; תלמידו הזמינו לשחייה והוא לא רצה לפגור אחר הצעיר, כדי שלא לאבד את השפעתו עליו. יוסף קנכט, אשר תרם כה הרבה לקאסטאליה, לא עמד בו כוחו לקרב את כל העולם כולו לפרובינציה הפדגוגית. עוד בתחילת דרכו כשל ונפל. עם זאת מפעלו לא היה לשווא. הנער אותו רצה לחנך לאנושיות מושלמת כבר נטבע בחותם חייו ומותו של יוסף קנכט. כן יש להניח שאזהרתו למנהיגי קאסטאליה בפני הסתגרות כלפי העולם החיצוני אף היא החלה לפעול אחר מותו, ונוצרה פעולת גומלין ענפה יותר בין הפרובינציה הפדגוגית שעיקר מהותה רוחנית, לבין העולם הגשמי הזקוק כל כך להדרכה. חלק לא מבוטל מכוח משיכתו של הספר טמון בעובדה, שאין בו מסקנה סופית. הרמן הסה אינו איש של פתרונות. אפילו קאסטאליה, הפרובינציה המושלמת ביותר, אינה סוף הדרך ואינה סוף פסוק. ואם נמצא במקום כלשהו פתרון מסויים, הרי זה פתרון המתאים לאדם אחד בדרכו המיוחדת.

יש להדגיש שוב, כי הגיבור של הסה המתמרד כנגד הממסד (תכונה המהווה מוקד משיכה לגבי המעריצים הצעירים של הסה כיום) מקבל על עצמו עול קשה יותר. ארץ קאסטאליה בנויה בצורת מסדר הדומה בסדריו החיצוניים מעט למסדר קאטולי. אין כלל מקום לחיי משפחה והמגע עם נשים הוא חולף ונטול חשיבות. גם בסיפוריו "ההודיים" נלחם הסה כנגד היצרים הגופניים; כל חיי העולם הזה על רצונותיהם ותאוותיהם הם מקסם שווא. העדפתו של הסה את היחיד על הכלל אין פירושה מתן חירות ליחיד לפעול על פי רצונו האישי הפעוט. היחיד חייב לשכוח את עצמיותו לחלוטין ולהתמזג בהווייה רחבה יותר.

בשנת 1946 זכה הרמן הסה בפרס נובל. מעתה והלאה העמיסו עליו עוד פרסים לרוב. הוא קיבל את פרס גתה של עיריית פרנקפורט. מן האוניברסיטה של ברן קיבל דוקטורט כבוד, הוא, האיש שלא היה יכול

ושוב : הרמן הסה

להתאים עצמו לכל מסגרת חינוכית שהיא ובגיל חמש עשרה ברח באופן סופי מבית הספר, — למגינת לב הוריו אשר וודאי לא תארו להם מהו הכבוד המזומן לבנם בעתיד הרחוק. בשנת 1950 הענק לו פרס ווילהלם ראבה. בשנת 1955 זכה בפרס השלום של התאחדות המולי"ם הגרמניים. הפרסים והכיבודים לא שינו את אורח חייו והלכותיו של המתבודד הזקן. כל ימיו לא שאף לעיטורי כבוד חיצוניים, ובערוב ימיו לא הפך את עורו. בשנת 1962, בגיל שמונים וחמש, נפטר באופן פתאומי בביתו במונטנולה, כתוצאה משטף דם פנימי. פרסומו, אשר הגיע לשיא כאשר קבל את פרס נובל, דעך בשנות השישים. המבקר קרלהיינץ דשנר בספרו "קיטש, קונבנציה ואמנות"¹⁴ תקף כמה משיריו הליריים של הסה ואת "נרקיס וגולדמונד" בהרפות רבה והציג יצירות אלה כדוגמאות מובהקות של קיטש ספרותי. כעבור שנים לא־רבות שוב התהפך הגלגל: למן תחילת שנות השבעים אנו עדים לפופולאריות מחודשת של הסה, פופולאריות העולה אף על זו שהסופר זכה לה בחייו.

יולי, 1974

ה ע ר ו ת

- (1) Hermann Hesse — Thomas Mann : Briefwechsel, Suhrkamp Verlag — S. Fischer Verlag, 1968.
- (2) התענינותו של הסה בנושא היין הטוב מוצאת לה ביטוי מובהק גם ב"זאב הערבה".
- (3) באותן שנים התכתב הסה עם תומס מאן, אשר הבטיח לו את עזרתו בפעילות למען השבויים הגרמניים העצורים בשווייצריה. תומס מאן התכתב בידידות רבה עם הסה הפאציפיסט, אולם ניתק את קשריו עם אחיו, היינריך מאן, מכיוון שזה האחרון היה פאציפיסט.
- (4) גם ב"הר הקסמים" לתומס מאן מופיעה המלחמה בדפים האחרונים של הספר.
- (5) וורגות הוא צייר; להסה עצמו היו נטיות מובהקות לציור; כמה מגיבוריו עוסקים באמנות הציור או הפיסול, אם כעיסוק יחיד (גולדמונד) או כנטייה צדדית (אמיל סינקלר).
- (6) סידהארתא, סיפור נוסח הודו, מאת הרמן הסה, מגרמנית: אברהם כרמל, הוצאת שוקן, תשל"ב.
- (7) נושא ההתמזגות, איבוד העצמיות, מופיע גם בסיפורים קצרים כגון: Piktors Verwandlungen.

גיטה אבינור

- (8) זאב הערבה, מאת הרמן הסה, מגרמנית: עדנה קורנפלד, הוצאת שוקן, 1971.
- (9) מן הראוי לציין את העובדה שהרמן הסה, בן למשפחת מיסיונרים פרוטסטנטיים, הפגין הבנה וסימפאטיה לדת הקאטולית דווקא.
- (10) ראה הערה חמש.
- (11) ראה הערה אחת.
- (12) Joseph Wulf, *Literatur und Dichtung im Dritten Reich*, Rowohlt Verlag, 1966.
- המכתב הנזכר נמצא בעמוד 204.
- (13) כנ"ל.
- (14) Karlheinz Deschner: *Kitsch, Konvention und Kunst*, 1957.